

ARAŞTIRMA MAKALE

Yaşlıların Yaşlanmaya İlişkin Bakış Açılarının Değerlendirildiği Nitel Bir Araştırma

Şeyda DEMİR*¹ & Sema SAĞLIK**

* Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyal Hizmet Bölümü Doktora Öğrencisi, Yalova / Türkiye

** Millî Eğitim Bakanlığı, Yalova İl Millî Eğitim Müdürlüğü, Yalova / Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-4830-018X ORCID ID: 0000-0002-3737-2196

ÖZET

Bu çalışmada yaşlı ve yaşlılık algısına yönelik tutumlar değerlendirilmiştir. Literatür taraması kapsamında yaşlılığa geleneksel, modern ve postmodern bakış açısı araştırılarak tarihsel süreçteki yaşlı ve yaşlılık algısına değinilmiştir. 65 yaş üzeri bireylerden oluşan bir grupta yaşlı olmak ve yaşlılık algılarına yönelik tutumlarını belirlemek amaçlanmıştır. Araştırmada amaçlı örneklem yöntemlerinden benzeşik örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Veriler yarı yapılandırılmış görüşme formuyla toplanılmış, analizinde NVIVO 12 programı kullanılmıştır. Bu kapsamda 2019 yılında Yalova'da ikamet etmekte olan, benzer aile yapılarına sahip olduğu gözlemlenen ve tespit edilen 5 yaşlı seçilmiştir. Seçilen yaşlıların hepsi 65 yaş üstü, ciddi bir sağlık engeli olmayan kişilerdir. Çalışmanın sonucuna göre, maddi manevi belli değerleri biriktirebilen ve onlara sahip olmayı başarabilmiş, geleneksellik özelliklerini barındıran ailelerden gelen yaşlı bireylerde yaşlılık; acizlik ve muhtaçlıktan ziyade, tecrübeli, bilgili, yardımsever ve şefkat sahibi olma, sükûnet içinde ibadetle meşgul olma dönemi olarak görülmüştür. Bu çalışmanın "Yaşlılara Yönelik Manevi Sosyal Hizmetler" konusunda sosyal politikaların geliştirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Yaşlılık konusunda alternatif bakış açıları geliştirilmesi noktasında benzer araştırmaların yapılmasında yarar vardır.

MAKALE GEÇMİŞİ

Geliş 08 Ekim 2021
Kabul 27 Şubat 2022

ANAHTAR KELİMELER

Sosyal hizmet, manevi sosyal hizmet, yaşlılık sosyolojisi, yaşlılık algısı, postmodern dünyada yaşlı olmak

A Qualitative Study on the Evaluation of Older People's Perspectives on Aging

ABSTRACT

In this study, attitudes towards the elderly and the perception of old age were evaluated. Within the scope of the literature review, traditional, modern and postmodern perspectives on old age have been researched and the perception of old age and old age in the historical process has been mentioned. With a group of individuals over 65 years old, it is aimed to determine their attitudes towards being old and their perceptions of old age. Homogeneous sampling method, one of the purposeful sampling methods, was used in the research. The data were collected with a semi-structured interview form, and the NVIVO 12 program was used in the analysis. In this context, 5 elderly people who were residing in Yalova in 2019 and were observed and determined to have similar family structures were selected. All of the selected elderly people are over 65 years old and do not have a serious health disability. According to the results of the study, old age in individuals who can accumulate certain material and moral values and have succeeded in owning them, and who come from families that have traditional characteristics was seen as a period of being experienced, knowledgeable, helpful and compassionate, and a period of engaging in worship in silence rather than helplessness and neediness. It is thought that this study will contribute to the development of social policies on "Spiritual Social Services for the Elderly". It would be beneficial to conduct similar studies at the point of developing alternative perspectives on aging.

ARTICLE HISTORY

Received 08 October 2021
Accepted 27 February 2022

KEYWORDS

Social work, spiritual social work, sociology of aging, perception of old age, being old in the postmodern world

¹ Sorumlu Yazar e-mail: seyda.demir@yalova.edu.tr

1.GİRİŞ

Yaşlılık, yaşlanma sürecinin son dönemidir. Kronolojik olarak belli bir yaşa gelme olarak değerlendirilen yaşlılık; fiziksel, psikolojik ve biyolojik olarak belli fonksiyonları kaybetmeye başlama ile de ilişkilendirilen bir dönem olarak tanımlanmaktadır (Bayraktar, 2004:99). “Yaşlanma yaşamın sonuna doğru yol almak olarak düşünülürken yaşlılık, yaşamdaki bir dönemi ifade etmek için kullanılmaktadır” (Akçay, 2011:11).

Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2018) için 65 yaş üstü yaşlılık dönemi için bir eşik olarak kabul edilse de Uçku'nun (2012:3) da ifade ettiği gibi “bireysel farklılıklar, yaşam kalitesi, genetik faktörler, ekonomik durum ve yaşam biçimi” gibi birçok etken sebebiyle bireylerin yaşlanması farklı bir seyir gözetebilmektedir.

21. yüzyılda kabul edilmesiyle birlikte toplumlarda yaşlılık ve yaşlanma olgusu tarihsel süreçte belli başlı özellikleri bünyesinde barındıran bir olgu olmuştur. Bu olguya birtakım yeni özellikler de eklenerek yaşlılık zamanla anlamsal olarak farklı algılanmaya başlamıştır. Nitekim Cündioğlu'nun (2010:122) aşağıdaki yazısı 21.yüzyılda yaşlılık algısının değişimine karşı kaleme dökülen bir eleştiri olarak nitelendirilebilir:

“Ne garip değil mi dildeki eski kullanımlarının tam da aksine kökeni itibarıyla yaşlı, eskien, eskimiş, ihtiyarlamış, içi geçmiş, bayatlamış, kurumuş değil, bilakis yaşlanan, ıslanan, tazelenen anlamlarına geliyor. Yaşlılık, bu yönden bakıldığında ihtiyarlık değil, tazelik. Su hayatın mebdi değil, tazeliğin, baharın, yeniden doğuşun muştusu. Islaklık, yaşlılık, yaşlanmışlık, yaşa aidiyet, dahası yeşillik, hep yeniden doğuşun, yeniliğin, yenilenmenin, yinelenmenin simgesi. Yaşamak zaten bu yüzden yaşlanmaktır, tazelenmektir, ıslanmaktır, yeşillenmektir; eskimemek, içi geçmemek, yenilenmektir.”

Baars'ın (2012:8) ifade ettiği gibi, kronometrik yaş, sadece kişinin doğduğu andan içinde bulunduğu yaşa kadar geçirdiği dönem olması hasebiyle ikincil bir önem arz etse de toplumsal algılar ve etkiler yaşlılık ve yaşlanma bağlamında belli kalıpları benimsetmekte ve insanlar da ona göre hareket etmektedir. Bu sebeple, yaşlanmayla beraber bireylerde gözlemlenen biyolojik, fizyolojik ve psikolojik değişimlerden kaynaklanan yaşlılık algısı, bu dönemin seyrini bireyin lehine veya aleyhine olacak şekilde etkileyebilmektedir.

Yaşlılık dönemi genel olarak, bireylerin aktif ve ekonomik bağlamda, piyasadaki üretime katkı sağladıkları aktif yaşamdan çekilmeye başladıkları, sosyal bağlamda rol kaybı ve değişimlerin de yaşandığı bir zaman dilimi olarak görülmektedir. Yine yaşlılıkla birlikte kişilerin muhatap olmaya başladıkları insanların azalmasıyla bir yalnızlaşma dönemine de girilmesi söz konusu olabilmektedir (Saygılı, 2011:67-69). Ancak bu döneme kendini hazırlayanların, özellikle emekliliği bekleyenlerin ve isteyenlerin, geri çekilme ve rol kaybı yaşama durumlarını atlatmalarının daha kolay olduğu da eklenmektedir.

Yaşlılığın modern toplumda sosyal bir sorun olarak algılanması ve kavramlaştırılması, yaşlılığın sosyal bir sorun olarak çözümüne yönelik çalışmalar yapılmasını ve üzerinde ayrıntılı olarak durulmasını dolayısıyla, çözümü yönündeki çalışmaların teşvik edilmesini sağlamıştır. Böylelikle yaşlılık sorununa ilişkin farklı teorilerden kaynaklanan farklı yaklaşımların geliştirilmesi sağlanmıştır. Bu kapsamda yaşlılık üzerine oluşturulmuş birçok kuram bulunmaktadır. Fakat kuramlarının hiçbirisi tek başına yaşlılığı tam anlamıyla açıklayabilecek nitelikte değildir. Bu nedenle yaşlılığın daha anlaşılır olarak algılanabilmesi açısından tüm bu kuramların sunmuş olduğu bakış açılarının bütüncül bir yaklaşım ile ele alınması gerekmektedir. Bu kuramlar “Yaşamdan Geri Çekilme Kuramı, Aktivite Kuramı, Rol Bırakma Kuramı, Modernleşme Kuramı, Sosyal Değiş Tokuş Kuramı, Süreklilik Kuramı ve Eksiklik Kuramı” olarak belirtilmektedir. Örneğin burada “Geri Çekilme Kuramı”nda yaşlılığı fiziksel, psikolojik ve sosyal olarak bütün yönleriyle yaşamdan yavaş yavaş uzaklaşma ve kopma süreci olarak değerlendirmektedir. Kurama göre; yaşlı öncelikle fiziksel düzeyde etkinliğini yavaşlatır ve enerjisini saklı tutmaya çalışır. Böylece toplum diğer üyeleri ile yaşlı arasındaki etkileşim giderek azalır.

Modernleşen ve küreselleşen dünyaya, değişen dinamiklere rağmen geleneksellik özelliklerini az veya çok koruyan aileler bulunmaktadır. Bu tür ailelerde yetişmiş olan yaşlıların yaşlılığa bakışı korkutucu veya değer kaybedici değil, aksine dinlenmenin, samimi aile bağları ve torun sevgisiyle huzuru tatmanın adı olarak nitelendirilmektedir.

Bu çalışmada, ilk olarak literatür taraması yöntemi kullanılarak kavramsal çerçeve kapsamında yaşlılığın geleneksel, modern ve post modern çağdaki algılanışına dair bakış açılarına yer verilecektir. Daha sonra 21. yüzyılda hızla yaşlanan dünyada yaşlılık algısına dair izlenimlere yer verilecektir. Bu amaçla, bu yüzyılda yaşadığı halde geleneksel aile yaşamı özelliklerini barındırmayı başaramış yaşlıların penceresinden yaşlılığın değerlendirilmesi yapılacaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Yaşlılığa Geleneksel Bakış

Geleneksel anlamda literatürde yaşlılık, “yaşı ilerlemiş, kocamış, ihtiyar”² piri fani olma, olgunlaşma, kemale erme, yaşını başını almış olma, ailenin en büyüğü olma gibi ifadelerle karşılık bulmaktadır. Bu bahsedilen kavramlara bakıldığında yaşlılığa dair olumlu bir algı uyanması söz konusu olabilmektedir. Tezcan (akt. Yahyaoğlu, 1982:170) “geleneksel toplumlarda önemli bir toplumsal aktör olan yaşlıları, geniş aile üzerinde otoritesi ve saygınlığı olup ekonomik kaynakları elinde bulunduran, bilgelikle eşleştirilen ve inancın etkisiyle de kıymet gören bireyler” olarak görmektedir. Ancak farklı kültür ve toplumlardaki yaşlılığa dair algı ve olgulara bakıldığında da yaşlılara karşı uygulanan belli başlı uygulamalar, geleneksel bakışın yaşlılığa dair sadece olumlu izler taşımadığını da göstermektedir.

Biyolojik olarak güçten düşme ve göçebe toplumlardaki yaşam tarzına ayak uyduramama gibi nedenlerle de bireylerin yaşlılık sınırına varmadan ölüme terk edildiği

² TDK Büyük Türkçe sözlükten alınmıştır.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c330a85ac0056.90378802

ilkel topluluklar da görülmektedir (Tezcan, 1982:170'den akt. Özkul ve Kalaycı, 2015:262). Geleneksel toplumda kültürün ve bilginin aktarımını yapan bireyler olarak görülen yaşlılar geniş aile yapısı içinde ilerleyen yaşları sebebiyle ağır işlerden çekilerek daha basit günlük işler yaparak, torunlarına göz kulak olma ve kışık hazırlıklarına yardımcı olarak aileye katkı sağlamaya devam eden, bu sebeple değer de gören bireyler olarak algılanmıştır (Kalaycı & Özkul: 2017: 93). MÖ 44 yılında, 62 yaşındaki bir filozof olan Cicero'nun "Yaşlılık ve Dostluk" adlı eserinde yazdığı Platon'un ve Stoacıların düşüncesini de gösteren aşağıdaki cümleler yaşlıların gözünden yaşlılığa bakış üzerine o dönemin algılarına karşılık ne düşünüldüğü hakkında fikir vermektedir:

"...kendilerinde iyi ve mutlu ömür sürmek için azıcık yetenek olmayan kimselere her çağ ağır gelir; ama her iyiliği kendinden bekleyen insanlar için doğal zorunlukların hiçbiri kötü görünemez. Bunların başında da yaşlılık gelir; yaşlılığa herkes ulaşmak ister, ulaştınca da onu kötüler: bilge olmayanlar işte bu derece mantıksızdırlar, bu derece dengesizdirler... Sonra, insan ha seksen yaşında, ha sekiz yüz yaşında olmuş, yaşlılığın ağırlığı aynı değil midir? Öyle ya, geçmiş zaman ne denli uzun olursa olsun, bir kez akıp geçti mi, düşüncesizlerin yaşlılığını kolaylaştırarak avuntu yoktur. Diyeceğim şu ki,... doğanın öbür çağlara önem verip de yaşlılığa aldırış etmemesi olacak şey değil. Ama tıpkı ağaçta ve yerde yetişen meyvelerin zamanı gelince olgunluktan geçmesi ve düşmesi gibi, insan ömrünün de bir sonu olması zorunluydu. Bilge insan buna uysallıkla katlanır... sızlanmaların tümüne yol açan suç yaşta değil, huysadır. İlmli olan, hırçınlık, terslik etmeyen kimselerin yaşlılığı dayanılmaz bir şey değildir; huysuzlukla terslikse, insanı her çağda sikar... Yaşlılığa karşı en yetkin silahlar nedir, bilir misiniz? Bilgili ve erdemli olmak. Bu erdemler uzun ve dolu bir ömür sürdükten sonra insana tadına doyum olmaz bir zevk verir; çünkü bunlar insanı hiçbir zaman, dahası yaşlanınca bile terk etmezler." (Yaşlılık ve Dostluk: 3-5).

Yukarıdaki satırlarda da görüldüğü üzere, milattan öncesine varan yıllarda dahi yaşlılık yaşamasını, vaktini değerlendirmesini bilene kolay ve kabul edilebilir bir çağ olarak gözükmüş; erdem ve bilgeliğin simgesi olmuştur. Ancak ters tabiatlı ve aylak, hesap kitabını bilemeyen, birikimini yapamayan kimseler açısından da katlanılması zor huysuzlukla dolu bir dönem olarak algılanmıştır. Şu da bir gerçek ki yaşlılık tüm çağlarda genel olarak hem korkulan hem de varılmak istenen bir dönem olarak görülmüştür. Acziyet ile eşleşmesi korkutucu olarak görülmesine sebep olurken, yaşlılık dönemine ermenin uzun bir yaşama sahip olmakla de eş değer tutulması, erişilmesi istenen bir olgu olmasına sebep olmuştur. Cicero'nun eserinden yola çıkılarak o dönem için yaşlı gözünden yaşlı algısı şu şekilde özetlenebilir:

Yaşlılık da insan ömrünün diğer çağları olan çocukluk, gençlik ve olgunluk gibi doğal bir aşamasıdır. Yaşlılıkta yaşamı zor kılan yaşlılığın kendisi değildir. Bilakis kişinin gençlikte yaptığı hatalar bu dönemi katlanılmaz kılar. Yaşlılıkta belki gençlikteki gibi bedensel güç yoktur; ancak kişi devlete ve topluma hizmet etmek istiyorsa bilgilerini diğerlerine aktarabilir, otorite ve saygınlığı ile diğerlerine yol gösterebilir.

Geleneksel çağda yaşlılıktan korkulmasının 4 nedenini Cicero "*iş yapmaktan alıkoyma; bedeni zayıflatma; nerdeyse tüm hazlardan yoksun bırakma; ölüme uzak olmama*" olarak sıralamaktadır. Ancak görünürde olumsuz görünen bu maddelerin her birine karşı yaşlılık dönemine uygun olabilecek işler sıralanmıştır. Mesela, otorite ve karar verme yeteneğinin yaşlılıkta arttığından; hafızanın yaşlılıkta zayıflamayıp çalıştırılmaması ve aksak davranılması durumunda zayıfladığından bahseder. Özen gösterilen her şeyin hatırlandığını bu sebeple de yaşlılığın kenara çekilecek dönem olmadığını dile getirir. Gençken kol gücüyle, kuvvetiyle var olabilen bir kişinin yaşlılık döneminde de *sağduyulu ve parlak düşünceleriyle* var olabildiğini söylemektedir (Cicero, 2015: 6).

Türk Kültüründe ve yazınında da yaşlılık algısı değerlendirilecek olursa, bu kültürün yaşlı ve yaşlılığa genel bakışının tezat durumları gösteren ifadelerle ele alındığı ortaya çıkmaktadır

Geleneksel Türk aile yapısında olumlu olarak nitelendirilebilecek ifadeler arasında '*ailenin büyüğü, dede, baba, nine, ebe, anneanne, babaanne rolüyle belirlenen, evde ve ailede otorite, bilge, önemli mevzularda karar verici ya da istişare edilen, tecrübeli, bilge kişi, başköşede oturmaya layık, duası alınması gereken, saygı duyulan, kemalât sahibi bir birey*' nitelendirmeleri yer almaktadır. Nitekim Özmen'in (2013:110-111)'in ifadesiyle Oğuzlarda büyüklerin elinin öpülmesi davranışının olması onlara gösterilen hürmetin, "söz ulunun, su kiçiğin" yani "söz büyüğün, su küçüğün" atasözü de büyüklere değer vermenin gerekliliğini gösteren ifadeler olarak ele alınabilir. Ancak bir diğer tarafta da yaşlılar daha önce de belirtildiği gibi "*muhtaç, sevgi ve şefkate ihtiyaç duyan, yetersiz ve zayıf, dalga geçilecek konuma düşebilen biri*" olarak da nitelendirilmektedir. Özmen (2013:110), "*Yaş yetmiş, iş bitmiş*", "*Kurt kocayınca, köpeğin maskarası olur*", gibi atasözleri ve "*Çaptan düşmek*", "*Çürüğe çıkmak*", "*Elin ermez, gücün yetmez*", "*Ele şenlik olursun*", "*Artık köşende oturma zamanı*" gibi deyimlerin olduğunu da hatırlatarak yaşlıların olumsuz yargıların da muhatabı olan bir grubun temsilcisi olarak tanımlandığından bahsetmektedir. Kısacası, geleneksel Türk kültüründe yaşlılar hem "olumlu"³ olarak nitelendirilen hem de "olumsuz"⁴ olarak nitelendirilen sıfatlarla tanımlanan bireyler olmuşlardır. Yaşlılık ise hürmet çağı ve uzun yaşamışlığın ve tecrübenin simgesi olmakla birlikte, Özmen'in (2013:112) de belirttiği gibi yine de ölüme yakınlıkla ilişkilendirildiğinden kaçınılması gereken bir olgu olarak Gılgamış Destanı'nda dahi dile getirilmiştir ve burada da gençlik olgusu yüceltilmiştir.

Zamansal olarak bu dönemde ele alınabilecek ancak tüm çağlara hitap eden bir başka yaşlı algısı ise İslam

³ Bilge, ailenin büyüğü, kemalât sahibi gibi kelime ve kelime grupları Türk dilinde pozitif/olumlu çağrışımlar yapan kelimeler arasında sayılmaktadır.

⁴ Yetersiz, zayıf, muhtaç, maskara gibi kelimeler Türk dilinde negatif/olumsuz çağrışımlar yapan kelimeler arasında sayılmaktadır.

inancından gelmektedir. Batıda ve İslam dışı bilim dünyasında ifade edilen yaşlılık olgusu ile İslam inancının algıladığı yaşlılığa bakış açısı her ne kadar muhtaciyet ve aciziyet konusunda örtüşse de yaşlıya karşı olan ve olması gereken genel tavır ve tutum konusunda farklılaşmaktadır. Kuran-ı Kerim ve Hadis kaynaklarında yaşlılık, Sancaklı'nın (2006: 53) da ifade ettiği gibi *insan hayatının doğal bir parçası* olarak görülmektedir. Bu kaynaklarda dönemin özelliklerinin anlatıldığı metinler olmakla birlikte, daha çok bu dönemin metafizik değerine vurgu yapılmaktadır. Hadisler ve Kuran-ı Kerim ayetleri incelendiğinde yaşlılık döneminin insanın hayatının en güç/ en zor dönemi olduğu, bu dönemdeki sıkıntılardan Allah'a sığınılması gerektiği ile ilgili vurgular gözlemlenmektedir. Örneğin, Nahl Suresi 70.⁵ ayette ihtiyarlık döneminin en rezil, en güç dönem olarak zikredilmesi yaşlılığın zor bir dönem olduğunun kanıtı olarak nitelendirilebilir. Yine bu dönemde bilişsel ve fiziksel kayıpların da söz konusu olduğu islami kaynaklarda da dile getirilmektedir. Nitekim Kuran-ı Kerim'de " ... Dilediğimizin rahimlerde belirli bir vakte kadar kalmasını sağlarız, sonra sizi bebek olarak çıkarırız ki daha sonra yetişkinlik çağınıza erişesiniz. İçinizden kimi erken vefat ettirilirken kimi de önceden bildiklerini bilmez hale gelinceye kadar ömrün en düşünkür çağına eriştirilir..." (Hac, 22/5)⁶ denirken bir diğer ayette ise, "Allah, sizi güçsüz olarak yaratan, sonra güçsüzlüğün ardından bir güç veren, sonra gücün ardından bir güçsüzlük ve yaşlılık verendir. O dilediğini yaratır. O hakkıyla bilendir, hakkıyla kudret sahibidir." (Rum, 30/54) denilerek, bu ayetlerden ilkinde yaşlılık dönemi uzun yaşayan herkesin er geç erişeceği ve zorlukları da beraberinde getiren sıkıntılı bir dönem olarak değerlendirilmektedir. İkincisinde ise yaşlılık döneminin güçlü ve sağlıklı olma halinden uzaklığına işaret edilmektedir. Bu döneme gelen gençliğini, gücünü, güzelliğini kaybeden, yaratılış bakımından ters dönen, adeta çocuklaşan ve merhamete muhtaç hale gelen bir hal almaktadır (Hadislerle İslam 4, 2014: 280).

Yaşlılık döneminin zorluğu olan bir dönem olmakla beraber rahmetin ve bereketin verilebildiği bir dönem olarak da nitelendirildiği başka ayet ve hadisler de mevcuttur. Özellikle; "İnsanların en kârlısı, ömrü uzun, ameli güzel olandır." (Tirmizî, Zühd 21, 22)⁷ "Bereket büyüklerimizdedir" (Münavi 1996'dan akt. Sancaklı, 2016: 60) ve "Size bir kavmin büyüğü geldiği zaman ona ikram ediniz." (İbn Mace, Edeb, 19)⁸ gibi Hadis-i Şerifler bu döneme ait olumlu düşüncelere sebep olduğu düşünülen Hadis-i Şerifler arasında yer almaktadır. Özetle; İslam dininde "erzel'il umur" (ömrün en güç çağı) kavramsallaştırmasıyla ortaya koyulan yaşlılık zor bir dönem olarak nitelendirilmekle birlikte, yaşlı bireye sorunlar yaşaması ve bakıma ihtiyaç duyması açısından daha fazla ihtimam gösterilmiştir. Yaşlanmanın ve yaşlılık döneminin olumsuzlukları olsa da iyi değerlendirildiğinde avantajlara da sahip olduğu vurgulanmıştır (Köroğlu & Köroğlu, 2016:238).

Kısacası geleneksel anlamda yaşlı ve yaşlılık olgusu toplumlara ve inanç yapılarına göre farklılık göstermekte, olumlu ve olumsuz sıfatları adında taşıyan bir algıyla eşleşmektedir denilebilir.

2.2. Yaşlılığa Modern Bakış

Sanayileşme unsurunun hayata geçmesiyle birlikte fabrikalaşma, hızlı üretim ve üretim birimlerinde sürekli daha çok çalışabilecek güçlü, kuvvetli ve sağlıklı bireylere duyulan gereksinim artmıştır. Bununla birlikte hasta, engelli, çocuklarla birlikte yaşlıların da atıl duruma gelmeye başlaması ve üretime katkıdan çok tüketici bir yük olarak algılandıkları bir dönem başlamıştır. Bu ortama ayak uyduramayan yaşlılar, Simon de Beauvoir'a (1970: 216) göre daha sağlıklı yerindeyken geçmişine terk edilme durumuyla karşı karşıya kalmaya başlamış; yaşlıların sahip olduğu bilgi hazinesi de toplumca değersizleştirilmiştir.

Bütün değerlerin, anlamsal değişim ve dönüşüm geçirdiği modern dünya, içinde yaşayan bireylere belli kalıpları normal ve normal dışı ayrımıyla (Baars, 2010: 6) kabul ettirmiştir. Bundan en çok etkilenen grubun da insan toplulukları olduğu eklenmiştir. İşte bu modern dünya güçsüz, sağlıklı, bilgisiz veya nasıl adlandırılırsa adlandırılırsın, herhangi bir şekilde bir eksiği, yetersizliği olan herkesin yok sayılmaya başlandığı bir çağ olarak nitelendirilebilir (Bektaş, 2017: 12). Bu grup içinde yaşlılar da yerini almıştır. Bu ayırım yaşlıların kendilerine yabancılaşmalarına yol açmış ve onları ruh-beden ikilemi içerisinde bir çıkmaza da sürüklemeye başlamıştır. Ayrıca yaşlılık, kişinin "*bedeninde var olan bir yabancı tür*" gibi görünüp sanki uzaklaştırılması mümkün, korkutucu bir varlık olarak da algılanmıştır (Beauvoir, 1970:68).

Bu söylemlere göre özetle, modern dünyanın yaşlısı kusurlu ve yetersiz olarak algılanmış ve geleneksel dünyada gördüğü saygın varlığını yitirmeye başlamıştır. William Schmid (2015: 10-11):

"Yaşlanmanın hiçbir anlamı olmayan, dolayısıyla bütün imkânlarla önlem alınması gereken bir şey olarak yorumlanması, modern çağın ifrada varan Benizminin bir ürünü olabilir; ebediyen genç kalacak bir Ben'in propagandasıdır bu izm: her yerde hazır ve nazır ve ebedi bir Ben... Forever Young [Ebediyen Genç] niyazında ve sloganında bu arzu kendini dışa vurur." (akt. Bektaş 2017:14)

Cümleleri ile modern dünyada yaşlılık iyileştirilmesi düşünülen bir hastalık olarak değerlendirildiği için negatif bir algıyla karşılaşmakta olduğunu vurgulamıştır.

Ölümlerle bağdaştırılan yaşlılığın istenmemesi durumu, bir yandan da toplumun yaşlanmış olan bireye bunu dayatması ikilemi içinde yer alan yaşlılarda genç kalma düşüncesi yer etmeye başlamıştır. "*Daima Genç Kalabilmek*" de bu durumla başa çıkabilmenin bir yolu

⁵ "Allah sizi yarattı, sonra vefat ettirecek. Daha önce bilgili iken hiçbir şeyi bilmez hale gelsin diye sizden bazı kimseler ömrünün en kötü (güç) çağına kadar yaşatılacak. Şüphesiz ki Allah bilendir, kadirdir." Nahl 16/70

⁶ <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Hac-suresi/2600/5-7-ayet-tefsiri> sitesinden alınmıştır.

⁷ <https://www.hadissitesi.com/hadis/109-nolu-hadis> sitesinden alınmıştır.

⁸ <https://www.kuranvehadis.com/node/3379> sitesinden alınmıştır.

olarak yeni tüketim toplumunun yaşlanmakta olan bireye bir tuzağı olarak ön plana çıkmaya başlamıştır.

Adı geçen modern çağ zaman diliminde Türk toplumunda geleneksel aile yapısı ve görüşler aslında varlığını korumuş, geniş aile yapısı içinde yer bulan yaşlılar, saygı ve değer görme gibi ifadelerle önmüş; "bir ayağı çukurda" deyişleriyle ifade edildiği gibi ölüme yakın bireyler olarak algılanmıştır. Kim bilir belki yaşlıya gösterilen saygının temelinde genel olarak fazla ömrü kalmama ve dünyadan göçmeye yakın olma, yaşlının ahir ömrünü yaşama düşüncesi de yer almış olabilir.

Özkul ve Kalaycı (2015:265-266) modern toplumda birden fazla yaşlılık statüsü olduğundan bahsetmektedir. Buna neden olarak da bireysel ve çevresel nedenlerin etkisi belirtilmektedir. "Biyolojik olarak yaşlı kabul edilen bireylerin statüsel farklılığı, niteliklerine bağlı olarak oluşturduğu rol potansiyelinden kaynaklanmaktadır." Bireyin bu rol potansiyeli ise, işgal ettiği statüye atfedilen toplumsal önemi ve saygınlığı belirlemektedir. Ancak modern toplumda, geleneksel toplumdaki aileyi temsil etme gücünü, dolayısıyla aile ilişkilerini yönlendirme inisiyatifini kaybeden yaşlının statüsünün sembolik bir öneme indirgendüğinden de bahsedilebilir."

"Kırsal toplumlarda ikinci kuşağı yetiştiren, toplumsallaşma bilgisini ailesine aktaran ve kültürün korunmasında toplumsal roller üstlenen bireyler olarak yer alan yaşlılar geleneksel modern geçiş süreci yaşayan toplumlarda, görece olarak konumlarını ve değerlerini korumaya devam etmektedirler. Özellikle geleneksel özellikler, kısmi düzeyde değişmiş, kırsal alanlarda ve göç yoluyla oluşan ilk kuşak kır kökenli şehir nüfuslarında yaşlı statüsü, bahsedilen değişmelerin görece azlığı oranında işlevlerini korumaya devam etmektedir" (ASPB, 2011:23-44).

2.3. Yaşlılığa Postmodern Bakış

Modernleşme ile gelenekseldeki anlamı dönüşmeye başlayan yaşlılık olgusu ve yaşlılar, postmodernite ile birlikte tam bir probleme dönüşme sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Üretimin artış hızının önemini ötesinde tüketime vurgu yapılan ve bireye sürekli tüketim ihtiyacı aşıl原因an post-modern dünyanın yaşlıları da bu tüketim bombardımanından nasibini almaya başlamışlardır. Değişimin takibinin gençler tarafından bile zor sağlandığı bir dünyada yaşlıların geri kalması oldukça normal görülmüştür. Ancak, sayılarının hızla artması ve toplumların hızla yaşlanmaya başlamasıyla yaşlanmakta olan bireyler, Baars'ın (2012:72) da deyişleriyle ticaret endüstrisinin yeni gözdesi olmaya başlamışlardır. Sürekli genç kalma vurgusuyla, reklamların da genç, güzel ve aktif birey imajı sunumuyla birlikte, dönemin yetişkinlerine yönelik genç kalma mottosuyla yaşlanma karşıtı ürünlerin pazarlanması durumu söz konusu olmaya başlamıştır. Baars (2012:81- 84) bu çağla ilgili olarak dile getirdikleri şu şekilde özetlenebilir:

Geç modern çağda bir tarafta uzun yaşama diğer tarafta da genç kalma arzusu yer almaktadır. Bu kült bir taraftan *gerantofobi*- yaşlanma korkusuna- neden olmaktadır. Hatta bu korku 20'li 30'lu yaşlara kadar düşmektedir. Tabii medyanın bu fikri oluşturmadaki başarısıyla daha genç yaşlardan itibaren genç kalma mottolarıyla yaşlılığı

önleyici, geciktirici ürünler pazarlanmaya başlanmaktadır. Yine bir tarafta gençlik vurgusuyla yaşlanmanın görünürde önlenmesi çabası yer alırken ve sağlıklı kalma, uzun yaşam sağlanmaya çalışılırken diğer tarafta da uzun yaşayanların topluma ne gibi getirisinin olacağı gerçeği gün yüzüne çıkmaktadır.

Postmodern dünyanın çılgınca tüketime özendirilen gruplar arasında yer almaya başlayan yaşlı adayı yetişkinlere yönelik yeni pazar alanı anti-aging'tir (Bektaş, 2017:16). Baars (2012:67) bu durumda mevcut pazarda müşteriye kronolojik yaşın görüntü karşısında önemsizliği mesajının verildiğini belirtmektedir. Bu durumu Bektaş (2017: 16) Baudrillard'ın simülasyon örneğiyle bağdaştırarak yaşlılardan istenenin genç gibi görünmeye çalışmak değil de yaşlı olmadığını ispatlamaya çalışmak olduğunu söylemektedir.

Beauvoir (1970: 299), post modern dünyada var olmaya çalışan yaşlıların hızlı kültürel dönüşümler neticesinde uzun ömürlerine sanki birkaç farklı evreni sığdırdıklarından bahsetmektedir. Lyotard (2014:8) ise süreksizliğin hâkim olduğu bu dünyada kimliksizlik bunalımıyla karşılaşan bireyler arasında kuşak farkının dahi anlamsızlaştığı bir dönemin varlığından bahsetmektedir. Artan uzun ömre karşılık kısalan kariyerler, yoksulluğa itilen yaşlılar, gelenekselin bilgi yaşlılığından postmodern genç, dinamik, bakımlı yaşlılığına geçişin mecburiyeti altında ruh-beden ikilemi yaşayan bir kuşaktan bahsetmektedir (akt. Bektaş: 2017:17).

Bir zamanlar, emeklilikle birlikte yaşamdan çekilme, daha sakin bir yaşam sürerek giderek yalnızlaşma, daha az sosyal olma durumunun normal olarak algılandığı yaşlılık dönemi, aslında bu postmodern zaman diliminde pek de istenmeyen bir durum olarak nitelendirilebilir. Zira emeklilikle birlikte hayattan çekilen yaşlılar, toplumda tüketen olunca devlete ve genç nüfusa daha çok yük olmaktadır. Bir tarafta da teknoloji ve hızlı değişimlere ayak uyduramadığı için iş hayatında dahi *bilgisiz ve yeteneksiz bireyler* (Eriksen, 2009; akt. Çataloğlu, 2018:29) olarak algılanmaya başlamakta, bunun sonucu olarak, tercih edilmeyen çalışanlar durumuna düşebilmektedir.

Yaşlılığa karşı değer verme ve saygı duyma düşüncesine karşılık bir ayrımcılığın da söz konusunun olduğu postmodern dünyada yaş ayrımcılığı anlamındaki *yaşlılık* terimi de yerini almaya başlamıştır. Akçay'a (2011:102) göre yaşlı ayrımcılığı olarak nitelendirilen terim ise "Yaş ayrımcılığı insan hayatının her döneminde karşılaşılan bir durum iken yaşlı ayrımcılığı toplum tarafından bireye verilen yaşlı statüsünün gerçekleştiği yaştan itibaren gerçekleşmektedir" diye belirtilmektedir (akt. Yıldız, Ömeroğlu & Terim, 2017:315). Bu terim, "ilk defa 1969 yılında Amerika Ulusal Yaşlılık Enstitüsü Bakanı Gerontolog Robert Butler tarafından kullanılmış ve yaşlı insanlara yönelik bir ayrımcılık, ırk ayrımcılığı ve cinsiyet ayrımcılığı gibi eyleme dönüşebilen bir ideoloji türü" anlamında olduğu ifade edilmiştir (Çilingiroğlu ve Demirel, 2004: 227-228). Woolf (1998) yaşlılığın teorik temellerini;

- Ölüm korkusu,
- Gençlik kültürünün sürekli vurgulanması
- Verimlilik faktörü
- Yaşlılar üzerine yapılan çalışmalardan yola çıkarak incelemektedir.

Amerikan toplumunu inceleyerek temellendirdiği çalışmasından Woolf, genel olarak medya, dil ve mizah anlayışında kendisini bulan ölüm korkusu ve yaşlanma korkusunun varlığından söz etmektedir. Woolf (1998)'in Kastenbaum (1979)'dan aktardığı "Amerikan toplumunda ölüm ve yaşlılık eş anlamlı olarak nitelendirilmektedir" ifadesi Batının ölüm ve yaşlılığa bakışını özetlemektedir. İkinci olarak ekranlarda, dizi, reklam ve sosyal hayata dair pek çok alanda gençlik vurgusunun yapılarak yaşlılığın yok sayılması, görmezden gelinmesi var olan yaşlı imgelerinde olumsuz olarak değerlendirilebilecek özellikler taşıması da bir başka ayırım olarak kendini göstermektedir. Üçüncü faktör olan verimlilik ise ekonomik olarak ele alınmış ve toplumdaki iki kesim olan çocuk ve yaşının yetişkinler üzerinde bir yük olduğu ifade edilmiştir. Çocukların büyüdüklerinde üretime katılmaları onların geleceğe yönelik olumlu bir potansiyele sahip olduklarını gösterdiği için olumsuz algılanmamıştır. Yaşlılar hiç üretken değildir demek istemese de emeklilik sonrası iş hayatından uzak kalmaları sebebiyle Amerikan toplumunda verimsiz olarak görülmüş ve değer kaybı yaşamışlardır. Son olarak da gerontoloji biliminin yaptığı çalışmaların bu kesime karşı önyargıyı tetiklediği belirtilmektedir.

Özmen (2013:113-114), Woolf'un belirttiği teorik temellerin Türkiye'de de görülmeye başladığını medyadaki yaşlı algısı incelemeleri üzerinden vurgulamıştır. Türk mediasında yayınlanan dizi ve reklamlarda yaşlıların ya hiç olmaması ya da olumsuz olarak imgenmesini ve yaşlı çalışmaları yapılırken huzurevi ortamlarının seçilmesinin de bu olguları destekleyen örnekler olduğunu belirtmektedir. Nitekim Macit (2014:15) de 1950'lerde Edmond Morris'in kitabından Türkçeye çevrilen, daha sonra tiyatro oyunu ve film olarak da yayınlanan "Tahta Çanaklar" adlı eserin değişen yaşlı algısını betimlediğini ifade ederek bir değerlendirme yapmıştır. Türk toplumunda Batıdaki gibi tamamen yaşlıların ve yaşlılığın değersizleşmesinden bahsedilmese de bir geçiş dönemi yaşandığından ve bazı olumsuz tutumların görüldüğünden bahisle bu hikâye değerlendirilmiştir. Macit'e (2014:21-22) göre aslında hikâyede görülen geçiş ailesiyle ilgili olarak yaşlıya sevgi ve merhamet sebebiyle sahip çıkmaktan ziyade kendi geleceğinden kaygı duyarak pragmatik bir anlayışla ve bencil bir yaklaşımla sahip çıktığı gerçeği anlatılmaktadır.

Müftüler' in (2018:95) "Yaşlılar Açısından Yaşlılık Gerçeği" başlıklı çalışmasında da Türk toplumunda geleneksel yaşlı imajının varlığının sürmekte olduğu ancak ek olarak yaşlılıkla ilgili kalıp yargıların dikkat çekmeye başlayarak yeni yaşlı imajının ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Buna göre postmodern çağ içinde yer alan Türk toplumunda da genelde "olumlu ve olumsuz yaşlılık algısından veya imajından" bahsedilebilir denmektedir. Toplumda olumlu olarak nitelendirilen yaşlı ve yaşlılık algısında "aktif ve sağlıklı, olgun, kimseye muhtaç olmayan ve kendi kendine yeten", bağımsız yaşlıların yer aldığı söylenmektedir. Olumsuz yaşlılık algısında da 85+ kendi kendine yetemeyen ve bakıma muhtaç yaşlıların olduğu belirtilmektedir.

Müftüler (2018:123), Türk toplumunun ve dünyanın değişen nüfus yapısında yaşlıların oranının artması, aile yapısındaki değişimlerle beraber geniş aile yapısından çekirdek aile ve tek kişilik aileye doğru evrilme ile

birlikte yalnızlaşan yaşlıların arttığı görülmektedir. Ayrıca, emekli maaşlarındaki iyileştirmelerin olmaması durumunda yoksullaşan yaşlıların arttığı, bireyselleşmeyle, teknoloji ve sağlık alanındaki gelişmelerle birlikte aktif olan ve genç kalan yeni yaşlıların ortaya çıktığı bir toplumdaki bahsetmektedir. Sonuç olarak, post modern dünya için 17. yüzyıldan kalma şu söz bu zamana hitap eder cinsten yaşlı algısını özetleyebilir: "Herkes uzun yaşamak ister; ama kimse yaşlanmak istemez." (Jonathan Swift).

Toplumumuzda önemli bir sosyal kategori olan yaşlıların toplumsal, ekonomik, kültürel ve sosyal sorunlar oluşturma potansiyeli olduğundan yaşlılar için sosyal politikalar üretilmesi gerekmektedir. Bu anlamda bilimsel yöntemler kullanılarak yaşlılığa ait sorunların analiz edilebilmesi önemli görülmektedir.

Bu çalışmada, yaşayan yaşlı bireylerin yaşlılıklarına, gençliklerindeki yaşlı algılarına, zamanı nasıl değerlendirdiklerine, kendilerine bakış açılarına, ailedeki konumlarını nasıl gördüklerine, ölüme geçmişte ve bugün nasıl baktıklarına ve gençlikle yaşlılıkları arasında gördükleri farklara dair sorular görüşme tekniğinden yararlanılarak belirlenmeye çalışılmış, yaşlıların yaşlılığı değerlendirmeleri nitel çalışma bağlamında ele alınmıştır.

3. YÖNTEM

Yaşlılara ilişkin bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden olan görüşme tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. İfade edilen bu konu doğrultusunda Yaşlılık üzerine yapılan çalışmalarda ölçülen kavramlar ele alınmış ve bu bağlamda betimleyici yaklaşım tercih edilmiştir. Görüşme sürecinde araştırmacı beklemediği veya planlamadığı cevapları alabileceği gibi gerek gördüğünde bazı konuların ayrıntısına girebilmektedir (Given, 2008:810-911). Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile katılımcıların kendini daha fazla ifade etme imkânı tanınması, araştırma konusu için derinlemesine bilgi ve esneklik sağlarken analizde de kolaylık sağlamaktadır (Merriam & Tisdell, 2016:111). Böylelikle bireysel ve mekânlar arasında farklılıklara yönelik kişiye özel yöntemlerin sağlanması olguların incelenmesine daha fazla odaklanılmasına izin verilmektedir (Maxwell, 2008: 89).

Araştırmada amaçlı örneklem yöntemlerinden benzeşik örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu amaçla Yalova'da ikamet etmekte olan benzer aile yapılarına sahip olduğu tespit edilen yaşlılar seçilmiştir.

Veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış bir görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmanın nitel verilerin toplanması için kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formlarının hazırlanmasına başlamadan önce, konuyla ilgili literatür taranmış, alandaki akademisyenler ile yazışmalar yapılarak uzman görüşlerine başvurulmuştur. Görüşme formu için 7 uzman görüşüne başvurulduktan sonra gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Daha sonra 14 katılımcıya yapılan pilot uygulama sonucunda kelime hataları düzeltilmiş, öneriler doğrultusunda forma son hali verilmiştir. Bu görüşme formuna verilen yanıtlar çerçevesinde veri toplanmaya başlanmıştır. Görüşmeye başlamadan önce yaşlı katılımcılara ses kayıt cihazıyla kayıt yapılacağı bildirilmiş ve gerekli izinler alınmıştır. Veriler araştırmacı tarafından yarı yapılandırılmış

görüşme formu aracılığıyla toplanmış ve tüm görüşmelerin ortalaması 42,09 dakika olarak gerçekleştirilmiştir.

3.1. Çalışma Grubu

Bu çalışma kapsamında 5 kişi ile görüşülmüş olup görüşülen yaşlı bireylere yönelik demografik bilgilere ait aşağıda verilmiştir.

M.A.1;

Erkek, 1942 doğumlu, 5 çocuk babası, 2000 yılından beri işçi emeklisi ve 2000 yılı sonundan beri de çalışmıyor. Evli ve eşiyle yaşıyor. Emekli maaşına ek olarak da dükkân kirası geliri var. Damar tıkanıklığı sıkıntısıyla sürekli kan sulandırıcı ilaç kullanıyor. Sağlık hali genelde iyi olmakla birlikte belinde disk kayması olduğu için hareketlerinde kısıtlama olabiliyor. Yürürken arada dizde kilitleme olabildiği için baston kullanıyor.

M.A.2;

Kadın, 1949 doğumlu, 5 çocuk annesi, 2003 yılından beri Bağ-kur emeklisi. Evli ve eşiyle yaşıyor. Emekli maaşına ek olarak ev kirası geliri var. Kendisi tansiyon hastası ve ilaç kullanıyor.

M. B;

Kadın, 1951 doğumlu (resmiyette öyle ama aslen daha büyük olabileceğini dile getirdi), dul, 6 çocuk annesi. İki bebeğinden vefat etmiş. Eşinden emekli maaşı alıyor, birkaç yıldır. Oğlunun ailesiyle ve 2 torunuyla yaşıyor. Romatizması var. Tansiyon ilacı kullanıyor.

K.Ç;

Kadın, 1948 Yozgat doğumlu, 4 Çocuk annesi, 40 yıl kadar Almanya'da yaşamış. Yalova'da kendi evinde eşi ile yaşıyor. Almanya'da doğum yaptığı için Alman Devleti tarafından emekli edilmiş harçlık niteliğinde bir maaş alıyor. 3 çocuğu Almanya'da ikamet ediyor. Kendisi tansiyon ve şeker hastasıdır. Tansiyon ve şeker ilacı kullanıyor.

S.D;

Erkek, 1941 Rize doğumlu, 4 çocuk babası, 2 torun sahibi, esnaf emeklisi. Aile apartmanı yaptırmış, tüm çocuklarıyla aynı binada yaşıyor. Evli ve eşiyle yaşıyor. Şeker hastası ve baston kullanıyor.

Bulgular ve ses cihazından alınan kayıtlara göre Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara ait kişisel bilgiler

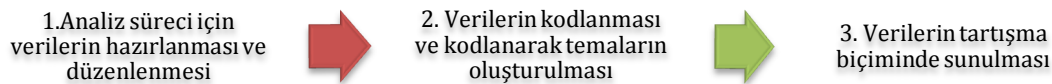
Kişi	Cinsiyet	Doğum yeri ve tarihi	Çocuk/ Torun sayısı	Emeklilik (yılı)	Emeklilik maaşı var mı? (Ek gelir)	Medeni durum	Belirgin hastalıkları	Kullandığı sürekli ilaçlar
M.A.1	Erkek	1942	5/-	Emekli (2000)	Var (var)	Evli (Eşi sağ)	Damar tıkanıklığı, disk kayması	Kan sulandırıcı
M.A.2	Kadın	1949	5/-	Emekli (2003)	Var (var)	Evli (Eşi sağ)	Tansiyon hastası	Tansiyon ilacı
M.B.	Kadın	1951	6/2	Yok	Yok	Dul	Romatizmal hastalık	Tansiyon ilacı
K.Ç	Kadın	1948	3/2	Emekli	Var	Evli (Eşi sağ)	Şeker ve tansiyon hastası	Şeker ve tansiyon ilacı
S.D	Erkek	1941	4/3	Emekli	Var	Evli (eşi sağ)	Şeker hastası	Şeker ilacı ve sürekli baston

3.2. Verilerin analizi

Verilerin analizinde, yaşlı bireylere sorulan sorulardan elde edilen veriler doğrultusunda temalar oluşturulmuştur. Bu temaların analizi betimsel analiz yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Betimsel analiz ile veriler araştırma sorularından yola çıkarak ortaya çıkan

temalara göre düzenlenmiş, bu yolla özetlenen ve düzenlenen veriler içerik analiziyle derinlemesine irdelenmiştir (Yıldırım & Şimşek, 2011:220-227).

Nitel araştırma süreci boyunca Creswell (2020:182) araştırma stratejisi kullanılmıştır. Nitel araştırma sürecinde izlenen adımlar Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. Verilerin Analiz Süreci

Öncelikle araştırma sürecinde kayıt altına alınan ses dosyaları, deşifre edilerek bilgisayar ortamına aktarılmış ve görüşmeler yazılı metin haline getirilmiştir. Etik kurallar çerçevesinde araştırmanın uygulanması için her katılımcı ile araştırma öncesi çalışmanın amacı, yöntemi ve kapsamı hakkında bilgi verilip, rızaları alınmıştır. Katılımcılara elde edilen

bilgilerin araştırma haricinde hiçbir faaliyet ya da çalışma için kullanılmayacağı açıklanmıştır.

4. BULGULAR

Bu başlık altında Yalova ili merkezde yaşayan yaşlı bireylerin yaşlılıklarına, gençliklerindeki yaşlı algılarına,

zamanı nasıl değerlendirdiklerine, kendilerine bakış açılarına, ailedeki konularını nasıl gördüklerine, ölüme geçmişte ve bugün nasıl baktıklarına ve gençlikle yaşlılıkları arasında gördükleri farklara dair sorular sorulmuştur.

4.1. Katılımcıların Yaşlılığı Değerlendirmesi

Görüşmenin doğal ortamda geçebilmesi ve bilgilerin net bir şekilde alınmasının sağlanması amacıyla sohbet ortamında kendi seyrinde gerçekleşmesi sağlanmıştır. Ancak öncesinde konu ile ilgili açıklama yapılmış ve bu konuda düşünecekleri bir vakit de sağlanmıştır. Böylece ne hissettiklerine dair net bir bilgiye ulaşma hedefi yakalanabilmiştir.

Sorulan soruları genel olarak şu temalar altında toplamak mümkündür: *“Zaman Algısı, Benlik Algısı, Mutluluk Algısı, Yaşlılık Algısı, Ölüme Bakış”*

Zaman algısı

Görüşülen kişilerden ilk olarak kendilerini kısa tanıtımları istendikten sonra genel olarak günlerini nasıl geçirdiklerine dair bir soru sorulmuştur. Daha sonra gençliklerinde genelde nasıl vakit geçirdikleri arada fark olup olmadığı sorulmuş ve aradaki farklar değerlendirilmiştir. Katılımcıların tamamı gençken yerlerinde durmadıklarını, tarla, bağ, bahçe, yayla gibi yerlerde çalıştıklarını veya el işi yapma, dikmiş dikme yoluyla aile bütçesine katkı sağlayarak günlerini dolu dolu değerlendirdiklerini dile getirmişlerdir. Buna ek olarak hanımların çocuklarıyla da kendilerinin ilgilendikleri ifade edilmiştir. Görüşülen 5 kişinin de 4 ve daha fazla çocuğu olduğu öğrenilmiştir. Genel olarak bireylerin gençliklerinde yorgunluk nedir bilmedikleri, birçok işi bir günde yapmalar da 2-3 saatlik bir uyku veya dinlenme ile kendilerine gelebildikleri çok enerjik ve çalışkan oldukları öğrenilmiştir. Bununla birlikte yaşlandıkça eski kuvvetlerinin olmadığını, içlerindeki enerji ve isteğin varlığına rağmen bedenlen bunun artık daha zor olduğunu tecrübe ettiklerini ifade etmişlerdir. Gençken zamanın nasıl geçtiğini anlamadıkları, şimdi ise daha sakin geçen bir zaman algısı olduğu söylenmiştir. Ayrıca çok daha az işi bir günde ancak yapabildikleri eskiden yaptıkları kadar çok işi bir güne sığdıramadıklarına dair ifadeler de dile getirilmiştir.

Bu bireyler için her ne kadar gün sabah erken saatlerde ibadetleri nedeniyle başlasa da sonrasında iş veya mecburi bir yükümlülük olmadığı için neredeyse öğlene dek dinlenme ile geçebilmekte, öğle yemeği yenilecek bir vakitte kahvaltı yapıldıktan sonra yine ibadet ile devam eden ve akşama dek bayanların yemek, çamaşır, temizlik gibi meşgaleleriyle beraber erkeklerin Kuran okuma ve/veya camiye gidip gelme gibi işleriyle günleri geçmektedir. Akşamları ailesi, torunları yanında olanların onlarla vakit geçirmesi ve haber izleme gibi faaliyetler sonrası istirahate çekilmeleri söz konusu olmaktadır. Yani görüşülen yaşlılar için bir gün gençliklerine oranla çok daha az işle ve yine daha az yorucu işlerle geçmektedir. Bununla birlikte dinlenme ihtiyaçlarının ve yorgunluklarının daha fazla olduğu dile getirilmektedir. Katılımcılardan biri sıradan bir günü şöyle anlatmaktadır:

Mesela M.A1'in-sıradan bir günü yukarıda anlatılanları kanıtlar niteliktedir:

“Sabahleyin erken kalkıyorum güzel. Gece kalkıyorum teheccüd namazımı kılıyorum. Ondan sonra biraz istirahat ediyorum. Sabah

namaza kalkıyorum abdestimiz alıyorum namazımı kılıyorum, gereken tesbihatımı yaptıktan sonra işrak istihare namazımı da kıldıktan sonra bir müddet şöyle istirahat ediyorum. Ondan sonra kalkıyorum kahvaltımızı yapıp öğlen yemeğimizi, kahvaltımızı yapıyoruz 11- 12 arasında ondan sonra öğlen namazına kadar çayımızı içtikten sonra öğlen namazımızı da kılıp... Öğlen namazından sonra da artık... Öğleden sonra da artık Kuran okumakla, evradımı okumakla zamanım geçiyor ve ikinci namazını kılıyorum. İkinci namazından sonra da artık torunlarımla oynuyorum, onları seviyorum, onlar beni seviyor, onlarla tatlı bir vakit geçiriyorum. Akşam namazımızı kılıyoruz akşam namazından sonra artık haberlerimizi dinliyoruz. Haber dinledikten sonra da yatsı namazını da kılıp sohbetler ederekten biraz istirahate çekiliyoruz.” (Kişisel Görüşme, 2018).

Yine benzer şekilde M.A2 de günlük rutinini şöyle anlatmıştır:

“...gün içinde evin işleriyle çamaşır yemek ibadetimle geçiriyorum. Alışverişe gidip geliyorum. Genellikle ev işleriyle temizlikle yemekle uğraşıyorum... Sabah kahvaltı, bulaşıkları toplama, öğlen yemeği alışverişe gideceksem markete gidip geliyorum... Market işlerini ben yapıyorum. Pazarı ben yapıyorum evin işi de haliyle dikmiş işleri oluyor, çamaşır işleri ütü işleri oluyor hepsini kendim yapıyorum.” (Kişisel Görüşme, 2018).

S.D ise gününü anlatırken şunları dile getirmiştir:

“Sabah 6 da kalkarım. Kalkar abdestimi alırım gelirim camiye açarım camiye açarım klimaları açarım ısıtmayı falan açarım. Ondan sonra alırım Kuran-ı Kerimi Yasin-i Şerif okurum ölmüşlerime rahmet veririm. Şöyle arkadaşlar da gelir vakit geçer namazı kıldıktan sonra eve geçerim. Hanım da kahvaltıyı hazırlamış olur saat aşağı yukarı 8'i geçiyor bizim buradan çıkmamış. Ondan sonra işte böyle 11'e kadar 10'a kadar istirahat eder uyurum. Ondan sonra kalkar öğlen hazırlığı. Yani dünyalık bir iş yapmam hep ahiret için çalışırım. Dünyalıkları tükettik, bitirdik... Torunlarla vakit geçiririm, 9 tane torun var onlarla eğlenirim... Devlet Babanın verdiği maaş var. Maaş onlarla yerim. Sağa sola harcamam sadece torunlar, ben ancak o para yetiyor bana... Onlara harcıyorum... Hiç eve bağlanmam... Camide cemaat arkadaşları var yani... Başka bir meşgalem dünyalık bir meşgalem yok.” (Kişisel Görüşme, 2019).

Diğer iki görüşmeci de benzer ifadeler ile günlerini geçirdiklerini söyleyerek, benzer ilişkiler kurulmuştur. Gençliklerindeki bir günü nasıl geçirdikleri sorulduğunda dile getirilen yanıtlardan K.Ç'ninki şu şekildedir:

“Çocuklarla uğraşırdım bazen işte tarlamız çapamız vardı oraya giderdik memlekette hep onlarla uğraşırdım bağımız vardı. (Almanya'ya gidişi 30 yaş civarı) Çocuklar daha ilkokula gitmiyorlardı. En küçüğüm orada doğdu. Oraya da vardım adam çalışıyordu ben evde çocuklarla uğraşırdım. Çalışmadım hiç. Anca

onları okula götürdüm... Okula götürdüm, okula getirdim... Komşularımız vardı Türklerle vakit geçirirdim. Mahallemiz vardı, aynı giderdik gelirdik... Camimize böyle dolardık... Tabi tabi... Camimizi kendimiz yaptırıldı. (her gün dışarı çıkardık)... Camiye giderdik camide böyle kahvaltı yapardık... Uğraşırdık işte dolu doluydu... Hiç sıkılmazdık yani..." (Kişisel Görüşme, 2019).

M.A.1 ise gençliğinde yaptıklarını şöyle ifade etmiştir:

"Gençken çok o kadar enerjiktim ki yolda giderken adeta arabalarla yarış edercesine çeviktim hareketliydim. Yani 3-4 kişinin yaptığı işi tek başıma yapma azmine sahiptim yani... Gençken 2-3 saat uykuyla görevlerime vazifelerime devam ederdim..." (Kişisel Görüşme, 2018).

M.B. nin ifadesi ise şöyledir: *"Gençken çok çalışırdık yorulma nedir bilmezdik. Tarla sürerdik dama giderdik... Ekinler biçerdik, yığınlar yığardık, arpa buğday ekerdik... Eskiki şeyler çok zordu. Şimdi her şeyler kolay. Kolaya binince de çürüğe çıktık."* (Kişisel Görüşme, 2018).

Benlik algısı

Görüşülen kişilerin gerçek yaşları öğrenildikten sonra görüşmeler sırasında şu an kendilerini nasıl gördükleri, muhtaç veya güçlü, sağlıklı veya hasta ve de kaç yaşında hissettikleri sorulmuştur. 5 kişiden 4'ü kendini 45-55 yaş arası hissettiğini sadece genç yaşta eşini kaybeden ve eşinden gelen dul maaşı dışında başka geliri olmayıp oğlunun yanında yaşayan kişi kendini yaşının aksine (67 nüfusta yazdığı söylenen) 80 yaşında hissettiğini belirtmiştir. Bunda etkenin gençlikte yaşadıkları zorlu imtihan ve güçlükler, ailesinden eşinden, birlikte yaşamak zorunda kaldığı eşinin akrabalarından gördüğü fiziksel ve psikolojik şiddetin etkisinin olduğu düşünülmektedir. Nitekim diğer bireyler de yoğun, yorucu, imtihanla ve çok çalışarak geçirdiklerini söyledikleri gençlik yıllarına rağmen hem içinde buldukları yaştan memnuniyetlerini, hem sağlıklı ve kimseye muhtaç olmadan kendi işlerini gördüklerini dile getirmişlerdir. Ayrıca içlerindeki yaşama azmi, çalışma isteği ve enerjinin yaşlarından bağımsız olarak hiç tükenmediğini, ruhlarının hiç yaşlanmadığını kendilerini bedenlen olmasa da ruhen genç hissettiklerini söylemişlerdir.

Katılımcıların anılarından bahsettiklerinde mutlu oldukları, geçmişe dair tecrübelerini anlattıklarında morallerinin arttığını gözlemledim. Tufan'ın (2007: 28-37) araştırmasında da "yaşlıların anılarını anlatarak onları anlamlandırdıkları ve böylece kimlik duygusunu sürdürerek, benlik saygılarını yükselttikleri ve bir bütün olarak yaşam kalitelerinin arttığı" bulgusu araştırmamızın bulgularıyla paralellik göstermektedir. Diğer taraftan katılımcıların kendilerini değil, yakın çevresini düşündükleri ve bu durumun onları daha mutlu ettiğini belirtmişlerdir. Bu bulgu, yaşlıların gelecekte ziyade geçmişe anımsaması benlik algısını olumlu kılmaktadır. Katılımcılardan birisi kendisi hakkında hissettiklerini şöyle özetlemiştir:

Örneğin 78 yaşındaki S.D. kendisini nasıl hissettiğini şu şekilde anlatmaktadır:

"Valla şöyle ki biraz rahatsızlık beni zorluyor yoksa hiç yaşımdan şikâyetçi değilim. Çünkü yaş Cenab-ı Allah o kadar ömür verdi. Bahsetti buraya geldik. Kalkıp dolaşyoruz gelip ibadetimizi yapıyoruz, bundan şikâyetçi olamazsın ki. Ufak tefek tabii ki rahatsızlık olacak. Bunlara da katlanacağız... Gönül kocamaz, Gönül aşağı yukarı 45-50 yaşlarında yani. (Kişisel Görüşme, 2019).

Diğer bir katılımcı ise *"Yaşım 77 olmasına rağmen kendimi şu anda 50 yaşında gibi hissediyorum... Dinç hissediyorum elhamdulillah."* (Kişisel Görüşme, 2018).

Diğer taraftan K.Ç. ise aynı soru sorulduğunda *"...yaş 71 demek ki kocadık diyorum"* (Kişisel görüşme, K.Ç. 2019) diyerek kaç yaşında hissettiğine dair net bir rakam vermemiştir.

Eşini kaybedip oğlunun ailesiyle yaşayan M.B. ise *"...aşlında beni küçük yazdırmışlar daha büyüğüm 49'lu falan, belki daha da büyük. Anamın kuma üzerine varıvermiş artık ne kadar küçük yazdırırlarsa (yaşımı hissetmiyorum belki daha büyüğümdür diyorsun? Sorusuna)...Tabi haa."* (Kişisel Görüşme, 2019) diyerek cevap vermiştir. Kayıt öncesi görüşmelerde kendini 80 yaşında gibi hissettiğini söylemiş ve şu anki halinden hoşnut olmadığını da hissettirmiştir.

Mutluluk algısı

Yüz yüze görüşme yapılan yaşlı bireylere kendilerini en çok ne zaman mutlu hissettikleri veya ne zaman üzülükleri sorular sorulduğunda 4'ü en mutlu oldukları zamanın çocuklarıyla, torunlarıyla, akrabalarıyla birlikte geçirdikleri zaman olarak ifade etmişlerdir.

Çocuklarıyla, torunlarıyla, akrabalarıyla birlikte vakit geçirmenin ve sıkça aranmanın, karşılıklı ziyaretlerde bulunmanın katılımcılarımızın kaygı düzeylerinin düşmesine ve mutluluk algısının yükselmesine sebep olduğu anlaşılmaktadır. Sosyalleşmenin katılımcıları pozitif yönde etkilediği görülmektedir. Sosyal ilişkilerin genişliği, yaşlıların mutlu olmalarının, hayattan umudunu kesmemelerinin ve sosyal yeterliliklerinin güçlenmesini sağlayan destek mekanizmaları olmaktadır. İlgili literatüre bakıldığında "Aile-akrabalık ilişkilerinin, arkadaşlık ve komşuluk ilişkilerinin güçlü olması yaşlılarda yaşam doyumunu artırıcı bir etki yaratmaktadır" (Görgün-Baran vd. 2007: 11; Takahashi, Tamura & Takura, 1997:417) bulgusu araştırmamızla örtüşmektedir.

Ayrıca yaşlıların kendilerini fiziksel, zihinsel, sosyal ve psikolojik olarak yaşlılığa hazır hissetmeleri onların mutlu olmaları için önemli bir faktördür. "Bir evreyi başarıyla tamamlama sonraki evreyi kolaylaştırır. Her bireyin boş zaman uğraşları, sağlık kontrolleri, kronik hastalıklara karşı önlemleri alması, konutunda yaşlılığa ilişkin düzenlemeleri yaptırması gibi önlemlerle yaşlılığa hazırlanması önemlidir. Yaşamdaki hedeflerini, amaçlarını her yeni evrede gözden geçirmelidir" (Karataş & Duyan 2008:1076).

Örneğin M.A.2 mutluluk konusundaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: *"Mutlu olduğum zamanlar... Çocuklarım bir araya geldiği zamanlar ailecek hep bir araya geldiğimiz zaman çok mutlu oluyorum. Onlarla*

birlikte vakit geçirdiğimiz zamanlar. En mutlu olduğum anlar çocuklarımda beraber olmak” (Kişisel Görüşme, 2018). Bir diğer ifadesinde ise aşında genel olarak mutlu bir birey olduğunu;

“...ruhum çok genç mutluyum... Şimdi gelirim olması da çok etkiliyor. Param olduğu zaman istediğimi alabiliyorum, verebiliyorum çok şükür bundan da... Kimseden bir beklentim yok. Rabbimin bana verdiği şükrediyorum onunla istediğimi alabiliyorum, yapabiliyorum verebiliyorum elhamdülillah. Mutluyum... Çok şükür yani kimseye bir şeyim yok. Sıkıntı içinde olmadığım için de mutluyum.” (Kişisel Görüşme, 2018).

cümleleriyle ifade etmektedir. K.Ç. en çok üzüldüğü zamanı ifade ederken:

“...İhtiyarlıkta yanımda kimse olmadığı için,, acık bazen üzülyüm yani. Gençlikte büyüttük diyom, yetiştirdik, evlendirdik diyom, şimdi yanımda kimse yok, bi ikimiz kaldık diyom, baş bir son bir demek gayri bundan sonra da yalnız yaşacağız, yalnız öleceğik diyom. Öyle düşünüyom bazen yani...” (Kişisel Görüşme, 2019).

demekte ve en mutlu olduğu zamanı ifade ederken de “*çocukları yanımda olduğu zaman” (Kişisel Görüşme, 2019)* diye belirtmektedir.

Ek olarak, M.B.’nin “*Çocuk mutlu mu köydekiler de falan mutlu olup şey ediveriyon, he bunlar mutsuz olursa hasta olur, bir çilesi olur... Mutsuz olurum... Onlar iyi oldukça iyi olurum.” (Kişisel Görüşme, 2018)* ifadesine göre evlatlarının sağlıklı olması, iş veya başka mevzular yüzünden sıkıntı çekmediklerini görmek başka bir mutluluk sebebi olarak görülmüştür.

Görüşmelerde çevresindekilere bilgi ve tecrübeleri ile faydalı olduklarını görmenin de bir mutluluk sebebi olduğunu M.A.1 şöyle ifade etmiştir:

“Gençlikteki, insanın gençliğinin verdiği mutluluklar olduğu kadar yaşlılıkta da geçmişteki o güzellikleri hatırlayarak yaşamını sürdürmek hem yaşlılığı hissettirmiyor hem de bir birikim sahibi olduğun için senden sonra gelen küçüklere faydalı yararlı olduğun için o birikimleri onlara aktardığım için faydalı olduğum için çok mutluluklar hissediyorum ve kendimi genç hissediyorum o zaman...(kendisiyle istişare edildiğinde) onlara yardımcı olduğum zaman kendimi... En mutlu anlarımı yaşıyorum. Onlara faydalı olduğum zaman...” (Kişisel Görüşme, 2018).

Sosyal çevreyle iletişim, telefonla veya yüz yüze sohbetle vakit geçirme (M.A.1’in ifadesi) de mutluluk gerekçelerinden biri olarak dile getirilmiştir.

“...telefonla da benden yaşlı olan büyüklerimi daha evvelki hayatımı geçirdiğim, sohbet muhabbet ettiğim gençliğimdeki arkadaşlarımla beraber onlarla görüşerekten, ondan sonra onların halını hatırlayıp sorup onların hayır duasını alıyorum. Gönüllerini kazanıyorum. Benim için de bu manevi bir kazanç olmaktadır çok büyük bir mutluluk oluyor. Onlar da mutlu oluyor ben de mutlu oluyorum... Beni en çok mutlu eden zamanlar

sevdiklerimle bir araya gelip geçmişte olan güzel anılarımı değerlendirdiğim zamanlar çok mutlu oluyorum... Benden büyük ve yaşlılarımla yerine göre beni aramayan küçüklerimi dahi arayıp onların hal ve hatırlarını sorarak onlarla mutlu bir zaman değerlendirmesi yapıyorum... Beni en çok mutlu eden zamanlar, sevdiklerimle bir araya gelip geçmişte olan güzel anılarımı değerlendirdiğim zamanlar çok mutlu oluyorum... Eğitimli kişilerle karşılaştığımda, manevi duygulara sahip eğitimli kişilerle konuşmak beni çok mutlu ediyor” (Kişisel Görüşme, 2018).

Yaşlılık algısı

Yaşlılık algısının öğrenilmesi maksadıyla bireylere kendilerini yaşlı hissedip hissetmedikleri ve yaşlı oldukları için üzüldükleri sorulmuştur. Ayrıca kendi küçüklüklerindeki yaşlıları nasıl gördüklerine ve şimdi kendilerine nasıl baktıklarına dair sorular da sorulmuştur. Bireyler genel olarak yaşlılıktan dolayı üzülmediklerini, bedenlen yaşlı olduklarını fark etseler de ruhen yaşlı olmadıklarını, mutlu, sağlıklı ve kendi işlerini kendileri görebildikleri için de yaşlılıktan şikâyetçi olmadıklarını ifade etmişlerdir. Ancak görüşmeler sırasında sorulan benzer sorulardan içinde buldukları bu dönemde genç olabilmeyi istediklerini (2 Kişi: M.B ve K.Ç) , bu çağda genç olsalar çok daha farklı bir yaşantıya sahip olabileceklerini, pek çok açıdan daha şanslı olma ihtimallerinin olabileceğini de dile getirenler olmuştur. 3 kişi ise yaşlarından ve hayatlarından tamamıyla mutlu olduklarını dile getirirken her yaşın kendine göre güzelliği olduğu anlamına gelen ifadeler kullanmışlardır.

M.A.1 gençliğindeki yaşlıları tanımlarken;

“Aile toplumu haricinde manevi değeri olan insanlarla geçirmiş olduğum zamanlarda kızım onlardan çok şeyler öğrendim yani annemden babamdan alamadığımı benden büyük olan yaşlı büyüklerimden aldım. Birçok eksiklerimi ve noksanlarımı hayatımı idame ettirecek bilgileri yaşantıları fazileti onlardan öğrendim temin etmiş oldum..” (Kişisel Görüşme, 2018).

ifadeleriyle o dönemin yaşlılarının bilgili ve tecrübe sahibi olduklarını ifade etmiştir. Ayrıca yaşlı deyince aklınıza kim gelir, nasıl bir imge canlanır sorusuna “*Yaşlı deyince en çok hatırladığım anneannem.” (Kişisel Görüşme, M.A.1, 2018)*, “*Gençliğimizde genelde benim bildiğim yaşlılar konaklı anne deriz mesela o vardı, o da çok temiz bir kadındı, imanlı bir kadındı... Anneannem vardı... Küçüklüğümüzdeki yaşlılara saygı duyardım. Babaannemi çok severdim...” (Kişisel Görüşme, M.A.2, 2018)*, “*Çok insanlar vardı. Yaşlıların yaşlılığı bize vız gelirdi, biz onları hiç görmezdik, onlar bize vız gelir tırıs geçirdi. Biz deli dana gibi dolaşır dururduk” (Kişisel Görüşme, S.D. 2019)*, “*Anneannemi, dedemi hiç tanımam... Hiç görmedim bilmem... Kayın validem vardı... Bağımızda komşular vardı. Bazen onlar çocuklarıyla falan geçinmezler ağlarlardı, yaşlıları neden ağlatırlardı... Derdim... Yaşlıları severdim...” (Kişisel Görüşme, K.Ç. 2019)*, “*Annemin kuması vardı, ebe vardı. Hiç korkulur mu (yaşlıdan)... Kaynanam vardı, görümcelerim vardı (yaşlı olarak)” (Kişisel Görüşme, M.B. 2018)* gibi ifadeler ortaya çıkmaktadır. Ayrıca küçükkken kaç size yaşlı gelirdi sorusuna verilen şu

cevaplar da o dönemki yaşlı algısına ve şu anda kaç yaşlı yaşlı olarak algıladıklarına örnek olacak niteliktedir:

“Küçükken 45 yaş çok gelirdi bana ben daha ilkokuldayken iken Allah’ım 45 yaş ne kadar, derdim, çok bir yaş derdim. Sonra ben yaşlanınca şimdi bana 45 yaş küçük geliyor. Şimdi 80 yaşındakilere anca yaşlı diyoruz, 80-90’dakilere anca yaşlı diyoruz, o zaman demek ki büyük görürdük...” (Kişisel Görüşme, M.A.2, 2018).

“En yaşlı annem, daha sağ. 98 yaşında falan...” (Kişisel Görüşme, S.D., 2019) diyerek şu anda akıllarında yaşlılığın kaç yaşında başladığını ifade etmişlerdir.

Kendinizi yaşlı hissediyor musunuz, yaşlı olduğunuz için hiç üzülüyor musunuz gibi sorulara cevap olarak 5 kişiden 3’ü kendini yaşına göre daha genç ve dinç hissettiğini (M.A.1, M.A.2 ve S.D.) söylemiştir. 1 kişi tam net bir yorum yapmayarak “...yaş 71 demek ki kocadık diyorum” (Kişisel görüşme, K.Ç., 2019) demiş ve M.B ise “...aslında beni küçük yazdırmışlar daha büyüğüm 49’lu falan belki daha da büyük, anamın kuma üzerine varıvermiş artık ne kadar küçük yazdırdılarsa.. (‘o yüzden yaşımı hissetmiyorum belki daha büyüğümdür diyorsun’ ifadesine) Tabi haa.” (Kişisel Görüşme, 2018) diyerek cevap vermiş; ses kaydına girmeyen bir ifade de ise “hatta 80 gibi hissediyorum” (Kişisel Görüşme, 2018) diye dile getirmiştir.

Bireyler kendi işlerini kendileri yapabildikleri, büyük sağlık sorunları olmadığı ve hala enerjik hissedebildikleri için de kendilerini yaşlı olarak görmediklerini; yaşlarından ve hallerinden memnun olduklarını, ailelerine faydalı olabildikleri, saygı görebildiklerini düşündükleri için kendilerini muhtaç olmayan ve hala genç hissedebilen bireyler olarak gördüklerini de ifade etmişlerdir.

Nitekim M.A.2 kendisine sorulan “yaşlılıktan dolayı hiç kendinizi kötü hissettiğiniz oldu mu? Yaşlandım, keşke genç olsaydım falan gibi?” sorusuna “Olmadı çok şükür, Allah sağlık, sıhhat versin, hiç bir yerim ağrımaz ben gençlerden daha genim çok şükür.” (Kişisel görüşme, 2018) diye cevap vererek yaşlı hissetmediğini yine bir diğer ifadesinde 45 yaşın kendisine çok büyük ve ulaşılmaz geldiğini ancak şimdi ise çok genç geldiğini söyleyerek ve ancak 80-90 yaşa yaşlı dediğini belirterek de kendini henüz yaşlı olarak tanımlamadığını belirtmiştir.

Ölüme bakış

Tarihsel süreçte ölüme bakış, gündelik hayatın ayrılmaz bir parçasıyken modernleşmeyle birlikte önemi giderek azalmıştır. Kalaycıoğlu vd.’ne (2003: 61) göre “günümüzde ölüm görece daha az karşılaşılan bir olgu ve insanlar adına büyük bir felaket olarak algılanmaktadır”. Yaşlılığın ölüme en yakın dönem olmasından hareketle, katılımcıların, ölüme bakışlarına ilişkin bilgiler toplanmaya çalışılmıştır.

Yaşlı bireylerle yapılan görüşmelerde onlara ‘kendinizi ölüme yakın hissediyor musunuz, gençken de ölümü çok düşünür müydünüz?’ gibi sorular sorulmuştur. Alınan cevaplarda tüm bireyler ölümü her an, her gün düşündüklerini dile getirmişlerdir. Gençken ölümün akıllarına hiç gelmediğini, hiç düşünmediklerini (M.A.1, K.Ç.), ölümlerden korktuklarını (M.A.2) söyleyenler olduğu gibi ölümü gençken de düşündüğünü söyleyen de (S.D) olmuştur.

“Peki, kendinizi hiç ölüme yakın hissettiğiniz oldu mu? Gençken çok düşünür müydünüz şimdi çok düşünüyor musunuz?” Sorusuna cevaben M.A.2 şu şekilde konuşmuştur:

“Şimdi ölüm bir gün gelecek. Rabbim son nefesimizde imanımı muhafaza edenlerden eylesin. Son nefesimizle huzuruna gelenlerden eylesin... Rabbim bizi imanla huzuruna kabul eylesin. Ölüm her an için gelebilir... Ölüm her an aklımızda yok sayamayız... Şimdi, o zaman (gençken) ölümden korkardık, gençliğimizde çocukluğumuzda ölümden ölenlerden korkardım. Babaannem cenazeye gittiği zaman babaannemin yanına yaklaşırdım. Ölümün yanından geldi diye korkardım ama şimdi şu anda ölümden korkulacak bir şey değil. (Ş: Peki yaşlıları ölüme yakın görür müydünüz?)... Hasta olanları genellikle ölüme yakın görürdük tabi hasta olup da yatalak olanları ölüme yakın görürdük...(Ş: Genç yaşta ise görmezdimiz?).. Genç yaşta ise görmezdik tabi. Genellikle yaşlılar bir gün vadesi gelip gidecek o şekilde görürdük.” (Kişisel Görüşme, 2018).

M.A.1 ise:

“Her an, her an. Ölümün bir saati olmadığı için ölümün geleceğini bekleyerekten ona göre davranıyorum... Gençlikte haliyle genç olanların ölümünü görmeme rağmen ölüm aklıma bile gelmiyordu... Şimdi her an... Belki biraz sonra namaz kıldığım zaman ikinci namazını kılmak nasip olmaz, belki bu son namazımdır diye sürekli yaşamımı sürdürüyorum.” (Kişisel Görüşme, 2018).

K.Ç’ninki gençlikteki ve şimdiki ölüm algısı ise şu şekildedir:

“...(ölümü gençken) hiç düşünmezdim, ölmüyem ben derdim. Bazen böğrümüzdekiler ölerken laf ederdim ki Allah’ım niye ölüyorlar acaba? Demek ki çocukluk, niye ölüyorlar derdim... Büyüdükçe, büyüdükçe, büyüdükçe, demek ki dedim... Şimdi (ölümden) Hiç korkmuyom. (Gençken) korkardım tabi. Rahmetlik emmim, babamın kardeşi, öldüğü için korktum yanına varamadım. Korkudan varamadım. Korktum, ama annemle babam öldüğü zaman...” (Kişisel Görüşme, 2019).

M.B’nin ölümü düşünme sıklığı ise şu sözleriyle ifade edilmiştir: “Düşünmem mi yavrum her gün düşünüyom. Allah Rabbim iman Kurandan ayırmasın... Kurban olduğum gidenler nereye gitti. Ana, baba komşular nereye gitti. Geleli köyden ölenler ondan sonra daha evvel kızken ölenler Haddi hesabı yok. Yaşayanlar hep gitti.” (Kişisel Görüşme, 2018).

S.D ise ölümden hiç korkmadığını tüm hazırlıklarını yaptığını ölüme her an hazır olduğunu da dile getirerek ölümün yaştan bağımsız her an gelebileceğini belirtmiştir (Kişisel Görüşme, 2019).

Genel bir değerlendirme yaptığımızda katılımcıların ölüme bakışlarının kişisel ve psikolojik özelliğine göre değişiklik gösterdiğini söylemek mümkündür.

5. SONUÇ

Nitel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiş olan çalışmada yaşamın son döneminde olan yaşlıların yaşam biçimleri ve yaşlılığa karşı algıları ve değerlendirmelerine dönük veriler elde edilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulguların alan yazında yapılan çalışmalarla algı konularında paralellik göstermektedir (Görgün-Baran, 2003; Kalaycıoğlu vd., 2003). Araştırmalarda “yaşlılıkta fiziksel kapasitedeki azalmanın ve sağlığın bozulmasının öneminden çok, yaşlı birey için ruhsal ve moral durumun yaşamı sürdürmede daha etkili olduğu ifade edilmektedir”.

Yapılan birebir görüşmeler sonucunda bu bireylerin genel itibarıyla kendilerini kronolojik olarak yaşlı gördükleri, yaşın getirdiği belli başlı ufak sağlık sorunları dışında yaşlarına dair istenmeyen bir tutum içinde olmadıkları görülmüştür. Beş ana başlıkta değerlendirilen mülakat sorularından edinilen izlenime göre, bu bireylerin zaman bakımından gençlikte daha yoğun çalıştıklarını, bir güne daha çok iş sığdırdıklarını söylemeleri, şimdi ise daha az sayıda ve daha az yorucu işlerle günlerini geçirdiklerini ifade etmeleri, yaşlılıkla ve emeklilikle birlikte hedeflenen iş sayısındaki azlığın ve bireysel yavaşlığın etkili olduğunu göstermektedir. Kendi ifadelerine göre kendilerine belirledikleri görevler sayesinde (burada genelde ibadet olarak ortaya çıkmıştır) günlerini doldurabildikleri, kendilerini yalnız, terk edilmiş hissetmedikleri söylenebilir. Her bir yaşlının bu dönemde kendini meşgul edebilecek kadar iş ve sorumluluğa sahip olduğu ve bundan dolayı boşa geçen atıl zamanlarının olmadığı de gözlemlenmiştir.

Zamanlarını değerlendirebilecek meşgaleye sahip olmaları bireylerin zaman algısına yönelik karamsar bir tutuma girmelerini de önlemiştir. Bu durum Tezcan'ın (1982) boş zaman etkinliklerinin yaşlının kendini ifadesi için gerekli olduğu ve bu konuda belli başlı ilkelerin yerine getirilmesinin yaşlıların avantajına olacağını dile getirdiği “Boş zaman etkinlikleri örgütlenmeli, bütün günü dolduracak biçimde zamanlanmalı ve boş zamanı mutlu olarak geçirmesini sağlamalı” ilkeleriyle örtüştüğünü göstermektedir (akt. Yahyaoğlu, 2013:145). Ayrıca yaşlılık döneminde kişinin fiziksel sağlığı yanında psikolojik ve zihinsel sağlığını etkileyen faktörleri ve bunlar arasında önemli bir yeri olan boş zaman faaliyetlerinin yaşam doyumu ve kalitesi üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik çalışmalar araştırmacıların uzun dönemden beri üzerinde önemle durdukları konulardır (Manell, 1999). Herzog ve diğ. (1982) “24 saatlik zaman diliminde kişinin yürüttüğü tüm faaliyetleri” incelemiştir. Caltabiano (1994) “açık hava uğraşlarının stresi azaltıcı etkisi” olduğunu, Argyle (1996) “aktiviteleri aktif ve pasif aktiviteler olarak gruplandırıldığı çalışmada öznel refah üzerinde aktif faaliyetlerin (ör: dans, spor) pasif faaliyetlerden (ör: televizyon seyretme) daha etkili olduğunu” belirtmiştir. Caldwell ve diğ. (1992) tarafından yapılan çalışmada da “aktif boş zaman faaliyetlerine katılımın fiziksel, mental ve sosyal sağlık ile yakın ilişkili olduğu” bulunmuştur. Dupuis ve Smale (1995) tarafından yapılan araştırmanın sonuçları “yaşlıların hobi ve el sanatları ile uğraşmalarının, arkadaş ziyareti ve

yüzmenin psikolojik refahları ile pozitif, depresyon ile negatif ilişkisinin olduğunu” göstermektedir.

Değerlendirilen ikinci tema benlik algısına göre görülmüş 5 yaşlının 4'ünün de kendilerini değerli, saygın, aile içinde danışılma ihtiyacı duyulan, evlatlarına ve çevrelerindeki karşı hala maddi ve manevi fayda sağlayan, işe yarar bireyler olarak gördükleri söylenebilir. Bu da ‘yaşlılık dönemi değerlendirmesini bilene, çevresine ve devlete faydalı olmak isteyen bireyler için bilgi ve tecrübenin aktarımının olduğu kıymetli yıllardır’ düşüncesinde olan Cicero'nun düşünceleriyle örtüşmektedir.⁹ Bu bağlamda, kendi kendine yetebilen, sağlık sorunları henüz kendini kimseye muhtaç etmeyecek düzeyde olan, aile içinde değer gördüğünü düşünen ve maddi imkânlar bakımından da muhtaç olmadığını düşünen bireyler için, ömürlerinin yaşlılık dönemini yaşamının da farklı bir güzellik olduğu düşüncesinin hâkim olduğu söylenebilir.

Görüşmelerden edinilen verilere göre üçüncü tema olana mutluluk algısının aile bağlarıyla samimi ilişkiler içinde olmakla alakalı olduğu gözlemlenmiştir. Genellikle evlatları yakınında olan veya sıkça ziyaret edilen bireylerin aile bağlarındaki samimiyet ve sağlamlıktan dolayı daha bir yaşam dolu olduğu, genel olarak mutlu olduğu söylenebilir. Bu konuda evlatlarından uzak kalan bireylerin (Farklı ülke veya şehirde olma durumu olan bireylerde) yaşlılık dönemlerinde çocuklarıyla daha yakın olma isteklerinin olduğu, bunun mümkün olmadığını gördüklerinde daha buruk ve yalnız hissettikleri de görülmektedir. Yine sağlıklı olabilmek ve kendi işini kendi yapabilme hali de mutluluk sebebi olarak ifade edilmiştir. Mutlu hissetme nedenleri ve bu yaşlıların genel olarak da hallerinden mutlu olduklarını belirten bir tablo çizimlerinde Özmete'nin (2008) “Yaşlılıkta yaşamın anlamının refah göstergeleri ile yordanması” başlıklı çalışmasında ulaştığı sonuçlarla benzeştiği görülmektedir. Nitekim adı geçen çalışmada “emekli maaşı olup konutları kendilerine ait olan yaşlıların ekonomik açıdan daha rahat olabildikleri, eşi vefat etmemiş ve çocuklarından sosyal destek alan yaşlıların daha mutlu oldukları ve yaşamdan daha fazla tatmin oldukları” belirlenmiştir. Adı geçen çalışmadan bu çalışmanın tek farkı görüşülen yaşlıların genelde çocuklarına muhtaç olmayan hatta onlara destek veren yaşlılar olmasıdır. Bu da onların kendilerine güven duymasını sağlayıp daha mutlu hissetmelerinde bir başka etken olarak görülebilmektedir. Çevik ve arkadaşlarının (2018) yapmış olduğu çalışmada aile ortamında yaşayan, gündüz bakım evinde kalan ve huzurevlerinde yaşayan yaşlıların mutluluk, yalnızlık ve sosyal destek düzeyleri karşılaştırılmıştır. Araştırma sonucunda evde yaşamının yaşlılarda sosyal destek ve öznel mutluluk düzeylerini yükselttiği bulunmuştur.

Yaşlılık algısının değerlendirildiği dördüncü temada gözlemlenen bireylerin genel olarak yaşlılığa karşı pek karamsar bir tutum içinde olmamalarıdır. Görülmüş 5 bireyden 3'ü, içinde bulunduğu yaştan, ailesiyle birlikte, sağlıklı ve kendi işini yapabilir nitelikte olabileceği gibi durumlar sebebiyle memnun vaziyette ve henüz kendilerini tam anlamıyla yaşlı olarak görmemektedir, denebilir. Diğer iki bireyden biri yaşının 71 olduğunu bu

⁹ Çalışma içinde bakınız: “Yaşlılığa Geleneksel Bakış” başlıklı kısım syf: 3

yaşa vardığına göre yaşlı olduğunu düşündüğünü söylemiştir. 5. sinin de çektiği çilelerden kaynaklı (kendi ifadesine göre) manen çökmesinin kendini yaşının çok üstünde hissetmesine neden olduğu söylenebilir. Bu bağlamda yaşlılık algısına yönelik Yıldız ve arkadaşlarının (2017:321) yaptığı "Yaşlı Penceresinden Yaş Ayrımcılığı" başlıklı çalışmada ortaya çıkan "yaşlıların yaşlılığa bakışı ve tanımında evli olmaları, yaşlılığı merhamet, mutluluk, fedakârlık ve tecrübe ile bağlantılandırılmaları söz konusu olmaktadır" bulgusuyla da örtüştüğü görülmektedir. Nitekim bizim çalışmamızda da mülakat yapılan yaşlı bireylerin 4'ü evli olup 4'ünün de dul olan bireye göre daha mutlu, huzurlu ve tecrübe dolu bir yaşlılık imgesine sahip olduklarını hissettikleri görülmüştür. Ayrıca toplumsal değişme sürecinde yaşlılık algısı üzerine yapılan birçok araştırma bulgularımızı destekler niteliktedir (Bayrak, 2018; Kalaycıoğlu, 2003; Goffman, 2014).

Ölüme bakışın değerlendirildiği son temada bireylerin gençlikteki aksine ölümü her gün, her an düşündükleri, kendilerini her an ölüme yakın hissettikleri, bununla birlikte ölümden hiç korkmadıklarını söylemeleri dikkat çekmektedir. Bu ifadeler, Young (2006) ve Öztürk'ün (2010) ifade ettiği, "zamanın daralmaya başladığı hissini ölüm gerçeğinin kavranması ve kabullenilmesinde önemli bir faktör olabildiği; kişinin ölümü tam anlamıyla kabullendiği zaman da ruh sağlığını gerçek anlamıyla kazanmış olduğu" düşünceleriyle örtüşmektedir (akt. Yahyaoğlu, 2013:146). Nitekim her yaşamın bir sonunun olduğu gerçeğinden yola çıkarak, ölüm gerçeğinin yaşın bağımsız bir vaka olmasına rağmen, yaşlılığın ömrün sonunun geldiği algısını oluşturmaya sebebiyle bireyler için artık ölüm kaçınılmaz sonun yakın olduğu düşüncesini çağrıştırmaktadır. Belki de bu sebeple ölüm sonrası hayata hazırlanmak adına kendilerini manevi kazanç olarak gördükleri ibadete, yardımseverliğe ve iyiliğe yönlendirdikleri söylenebilir.

Bu çalışmada ele alınan görüşme verileri en başta belirtilmiş olan "Modernleşen ve küreselleşen dünyaya, değişen dinamiklere rağmen geleneksellik özelliklerini az veya çok koruyan aileler bulunmaktadır. Bu tür ailelerde yetişmiş olan yaşlıların yaşlılığa bakışı korkutucu veya değer kaybedici değil, aksine dinlenmenin, samimi aile bağları ve torun sevgisiyle huzuru tatmanın adı olarak mı nitelendirilmektedir?" sorusuna cevap olduğu ortaya çıkarmaktadır. İnsanın geleneksel aile bağlarını sürdürebilmesi, bireysel ve sosyal olarak aktif kalabilmesi yaşlılığa karşı karamsar bir tutum içine girmesine önleyebilmektedir. Ayrıca bireyler kendini meşgul edebilecek işler bulabildiği, kendi kendine yetebildiği, kendi işini görebildiği, eşiyile olabildiği, maddi- manevi kimseye muhtaç olmadığı sürece genç kalabilmekte veya hissedebilmekte; bununla beraber yaş almaktan ve ölümden korkmamaktadır.

Sonuç olarak denebilir ki; aslında yaşlılık kaç yaşında başladığı ve ne tür sıkıntılar yarattığı ile değil de Baars'ın (2012:53) ifade ettiği gibi o döneme gelinceye dek bireyin kendisiyle beraber ne tür yaşanmışlıklar ve deneyimler getirdiği ile ele alınsa, yaşlılığa karşı post modern bakışta farklılaşmaların gözlemlenmesi mümkün olabilir. Böylece, karamsar ve uzak durulmak istenen bir yaşlılık imgesinden tekrardan kabul edilen ve

arzulanan bir yaşlılık imgesine doğru dönüşüm de gerçekleşebilir.

Bu çalışmada yaşlılık dönemine gelinceye kadar kişinin kendisi ile birlikte tecrübeleri ve yaşanmışlıkları karşısında yaşadığı zorlukların anlaşılabilirliği hedeflenirken; verilerin sadece bir bölümüne değinilmiştir. Türkiye'de yaşlılık alanı, ihmal edilmiş bir alan olarak görülmektedir. Özellikle sosyal hizmetler disiplininin de en önemli çalışma nesnesi olan yaşlılık ile ilgili çok yönlü araştırmalar yapılmasının, yaşlılığa yönelik manevi sosyal hizmetlerin ve sosyal politikaların geliştirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çıkar Çatışması

Yazarların herhangi bir çıkara dayalı ilişkisi yoktur.

Araştırma Desteği

Bu çalışma için hiçbir kurumdan destek alınmamıştır.

Etik Kurul Beyanı

Bu çalışma 2020 yılı öncesi yapıldığı için etik kurul onayından muafır.

KAYNAKÇA

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2011). *Türkiye'de Yaşlılık Dönemine İlişkin Beklentiler*. Ankara.
- Akçay, C. (2011). *Yaşlılık, Kavramlar, Kuramlar ve Yaşlılığa Hazırlık*. İstanbul: Kriter Basım Yayın Dağıtım.
- Argyle, M. (1996). *The Social Psychology of Leisure*. London: Penguin.
- Baars, J. (2010). A philosophy of aging, time and finitude. T. R. Cole, R. Ray & R. Kastenbaum (eds.). *A Guide to Humanistic Studies in Aging*. (pp.105-120). Baltimore: John Hopkins University Press.
- Baars, J. (2012). *Aging and the art of living*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Bayrak F. (2018). *Yaşlılık Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Bayraktar, R. (2004). Başarılı yaşlanma. *3. Uluslararası Geriatri Kongresi*, Kongre kitabı konuşma metinleri. Marmaris: Türk Geriatri Vakfı, (s.50-53).
- Beauvoir, S. (1970). *Yaşlılık Son Çağı*. (M. A. Kayabal, çev.). İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Caldwell, L. L., & Smith, E. A. (1994). Leisure and mental health of high risk adolescents. D. M. Compton & S. E. Iso-Ahola (ed.), *Leisure and Mental Health* (pp.330-345). Park City, UT, Family Development Resources.
- Caltabiano, M. (1994). Main and stress moderating health benefits of leisure. *Society and Leisure*, 18, 33-52.
- Cicero, M. T. (2015). *Yaşlılık ve dostluk*, (A. Sarıgöllü & T. Tunga, çev.). İzmir: Çağdaş Matbaacılık.
- Creswell, J. W. (2020). *Nitel araştırma yöntemleri* (M. Bütün & S. B. Demir, çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Cüncüoğlu, D. (2010). *Cenab-ı Aşk* 8. Baskı. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Çataloğlu, S. (2018). Yaşlılık, değer ve teknoloji. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, 1, 27-35.
- Çevik Akyıl, R., Adıbelli, D., Erdem, N., Kırığ, N., Aktaş, B., & Karadakovan, A. (2018). Huzurevinde ve evde kalan yaşlılarda yalnızlık ve algılanan sosyal destek ile mutluluk düzeyleri arasındaki ilişki. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 21(1), 33-41.

- Çilingiroğlu, N., & Demirel, S. (2004). Yaşlılık ve yaşlı ayrımcılığı. *Türk Geriatri Dergisi*, 7 (4), 225-230.
- Diyanet İşleri Başkanlığı (2018). Kur'an-ı Kerim. Retrieved 13 Aralık 2018 from <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Hac-suresi/2600/5-7-ayet-tefsiri>.
- Dupuis, S., & Smale, B. (1995). An examination of the relationship between psychological wellbeing and depression and leisure activity participation among older adults. *Society and Leisure*, 18, 67-92.
- Given, L. M. (2008). *The sage encyclopedia of qualitative research methods thousand oaks*. CA: Sage Publications.
- Goffman, E. (2014). *Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*. (Çev. Ş. Geniş, L. Unsaldı & S. N. Ağırnaslı). İstanbul: Heretik Yayıncılık.
- Görgün Baran A., Kalınkara, V., Aral, N., Akın, G., Baran, G., & Özkan, Y. (2007). Farklı sosyo- ekonomik düzeydeki yaşlıların gündelik yaşamdan tatmin olma düzeyleri: Ankara kentel kesim örneği. *Türk Geriatri Dergisi*, 10(1), 10-18.
- Görgün Baran A., Kalınkara, V., Aral, N., Akın, G., Baran, G., & Özkan, Y. (2005). *Yaşlı ve aile ilişkileri: Ankara örneği*. Ankara: Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları No:127.
- Görgün Baran, A. (2003). Yaşlılığın anlamı üzerine niteliksel araştırma, *II. Ulusal Yaşlılık Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde, (Ed. V. Kalınkara) (s.121-139). Denizli.
- Hakim, Müstedrek, II, 394, (h.no: 3379).
- Herzog, A.R., Rodgers, W. L., & Woodworth, J. (1982). *Subjective well-being among different age groups*. Michigan: Institute for Social Research.
- Kalaycı, I., & Özkul, M. (2017). Geleneksel kalabilsem modern olabilsem: Modernleşme sürecinde yaşlılık deneyimleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8(18), 90-110.
- Kalaycıoğlu, S., Tol, U. U., Küçükural, Ö., & Cengiz, K. (2003). *Yaşlılar ve yaşlı yakınları açısından yaşam biçimi tercihleri*. Türkiye Bilimler Akademisi Raporları 5. Ankara.
- Karataş, K., & Duyan, V. (2008). Difficulties that elderly encounter and their life satisfaction. *Social Behaviour and Personality*, 36(8), 1073-1084.
- Köroğlu, M. A., & Köroğlu, C. Z. (2016). Değişen yaşlılık olgusu ve İslami perspektiften değerlendirilmesi. *International Journal of Social Science*, 48, 229-240.
- Kuran ve Hadis (2018). Kuran ve Hadis. Retrieved 13 Aralık 2018 from <https://www.kuranvehadis.com/node/3379>.
- Macit, M. (2014). Türkiye'de toplumsal değişim ve aile "tahta çanaklar" öyküsü üzerinden bir değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 13-24.
- Mannell, R. C., & Dupuis, S. (1996). Life satisfaction. G. Birren (ed.), *Encyclopedia of Gerontology* (2, 59-64). New York: Academic Press. (Manell, R. C. (1999). Older adults, leisure, and wellness. *Journal of Leisureability*, 26(2)'den alınmıştır)
- Maxwell, J. A. (2008). Designing a qualitative study. In L. Bickman & D. J. Rog (Eds.), *The Sage handbook of applied social research methods*, (pp. 214-253). Thousand Oaks, California: Sage.
- Merriam, S. B., & Tisdell, E. J. (2016). *Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation* (4rd. Ed.). San Francisco: Jossey-Bass A Wiley Brand.
- Özkul, M., & Kalaycı, I. (2015). Türkiye'de yaşlılık çalışmaları. *Sosyoloji Konferansları* No: 52 (2015-2) / 259-290.
- Özmen, Ş, Y. (2013). Türk kültüründe yaşlının yeri ve medyayla yaşlılığın değişen konumu. *Millî Folklor*, 25(100), 110-119.
- Özmete, E. (2008). Yaşlılıkta yaşamın anlamının refah göstergeleri ile yordanması. *Aile ve Toplum*. 10(4), 7-20.
- Riyazus Salihin (109 Nolu Hadis). Retrieved 13 Aralık 2018 from <https://www.hadiskitaplari.com/riyazus-salihin/riyazus-salihin-109-nolu-hadis>.
- Saygılı, S. (2011). Yaşlı kimdir? *Somuncu Baba Dergisi*, 17(134), 66-69.
- Takahashi, K., Tamura, J., & Tokoro, M. (1997). Patterns of social relationships and psychological well-being among the elderly. *International Journal of Behavioral Development*, 21(3), 417-430.
- Tufan, B. (2007). Yaşlılık ve anıların değeri. *IV. Ulusal yaşlılık kongresi bildiriler kitabı* içinde. (Ed: V. Kalınkara & G. Akın). (s.28-37). Ankara.
- Türk Dil Kurumu (TDK). Büyük Sözlük, "Yaşlı" Tanımı. Retrieved 25 Aralık 2018 from http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c223710c742a0.09173424.
- Uçku, R. (2012). Yaşlı bakımında temel bilgiler. Arslantaş, D ed. *Yaşlı ve Hasta Bakım Hizmetleri* içinde. (s. 2-25). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- WHO (1998), World health organization, population ageing-a public health challenge, Fact Sheet No. 135.
- Woolf, L. M. (1998). *Ageism*. Retrieved 15 Aralık 2018 from <http://faculty.webster.edu/woolfilm/ageism.html>
- Yahyaoğlu, R. (2013). *Yaşlanma ve Zaman Algısı*. İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, R., Ömeroğlu, G., & Terim, N. (2017). Yaşlı penceresinden yaşlı ayrımcılığı: Bursa ve Yalova örneği. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*, 3(2), 313-329.